

Açık Erişim-Çok Kısa Bir Giriş

Peter Suber

Metnin orijinali: A Very Brief Introduction to Open Access (<http://www.earlham.edu/~peters/fos/brief.htm>)
Türkçesi: Hülya Dilek-Kayaoğlu: dilekh@istanbul.edu.tr

“Açık Erişim” yayınları (AE yayınları) dijital, çevrimiçi, ücretsiz ve çoğu telif ve lisans sınırlamalarından (permission barriers) muaf olan yayınlardır. Bu yayınlar, internet aracılığıyla ve yazarın ya da telif hakkı sahibinin onayı ile gerçekleşir.

Bilim alanlarının çoğunda, bilimsel dergiler yazarlara ücret ödemez, bu nedenle yazarlar gelir kaybına uğramadan AE’yi destekleyebilirler; bu açıdan, bilimciler, çoğu müzisyen ve film yapımcısından ayrılırlar. Bu nedenle, müzik ve filmler için AE üzerine yürütülen tartışmalar bilimsel literatür sorunu için geçerli değildir.

AE, “hakem değerlendirmesi” kanalıyla sağlanan kalite ilkesiyle tümüyle örtüşebilir ve bilimsel yayımlar için yürütülen önemli AE girişimlerinin tamamı kalite ilkesinin önemini vurgular. Yalnızca makale yazarları değil, aynı zamanda çoğu dergi editörü ve hakem de emeklerini karşılıksız olarak ortaya koyar.

AE yayınları, geleneksel basılı literatüre göre, çok daha düşük bir maliyetle üretilebilmelerine karşın, hazırlanışlarının bedava olduğu anlamında ücretsiz değildirler. Sorun, bilimsel yayımların maliyetsiz üretilip üretilmeyecekleri değil, bu maliyeti okurlara ödetmeyen ve erişim sınırlamaları getirmeyen daha iyi finansman yollarının var olup olmadığıdır. Finansman için, hangi işletme modellerinden yararlanılacağı, AE’ye nasıl izin verildiğine bağlıdır.

Araştırma makalelerine Açık Erişimi sağlayabilmek için iki temel araç bulunuyor: AE dergileri ve AE arşivleri (e-baskı sunucuları).

- **AE arşivleri**, “hakem değerlendirmesi” ilkesine bağlı değildirler; fakat, içeriklerini tüm dünyaya ücretsiz olarak açarlar. Bu arşivler, hakem değerlendirmesinden geçmemiş önbaskıları, hakem değerlendirmesinden geçmiş sonbaskıları ya da her ikisini de içerebilirler. AE arşivleri, üniversiteler, araştırma laboratuvarları ya da fizik, ekonomi gibi bilim dalları tarafından ayakta tutulabilirler. Yazarlar, herhangi birinden izin almadan önbaskılarını bu arşivlere koyabilirler. Ayrıca dergilerin büyük bir çoğunluğu sonbaskıların bu tür arşivlere konulmasına zaten izin vermektedir. Bu arşivler Açık Erişim Girişimi’nin (Open Archives Initiative,OAI) Üstveri Harmanlama Protokolü’ne bağlı kaldıklarında, karşılıklı işlerlik sağlanmış olur ve kullanıcılar hangi arşivlerin var olduğunu, nerede bulduklarını ve neler içerdiklerini bilmeksizin istedikleri içeriklere erişebilirler. Açık Erişim Girişimi standardına uyumlu arşivler oluşturmak ve yaşatmak için kullanılmak üzere açık-kaynak yazılımı günümüzde artık oluşturulmuş durumdadır. Dünya çapında bu yazılımın kullanılmasına yönelik geniş bir kabul söz konusudur. Arşivlerin maliyeti gözardı edilebilecek düzeydedir: Biraz sunucu alanı ve bir teknisyenin ayıracağı az bir zamana gerek duyulur.
- **AE dergileri**, “hakem değerlendirmesinden” geçerler ve onaylanmış içeriği tüm dünyaya ücretsiz açarlar. Bu dergilerin masrafı, hakem ücreti, redaksiyon çalışması ve sunucu alanından ibarettir. AE dergileri, finansmanlarını özel televizyon kanallarına ve radyo istasyonlarına benzer bir biçimde sağlar: İçeriği yaymak isteyen, üretim masraflarını üstlenir. Böylece uygun bir alıcı cihaza sahip olan herkes için erişim ücretsiz olur. Bu, AE dergilerine uyarlandığında, şu anlama gelir: Dergiler sunucu alanını sağlayan üniversitelerden ya da çoğu kez bağlı oldukları bilimsel kuruluşlardan destek alarak masraflarını karşılarlar. Fakat, dergilerin kabul edilmiş makaleler için yayın ücreti talep ettiği ve bu ücretin yazar ya da onun mali destekçisi (işvereni, örneğin üniversitesi, araştırma destekleme fonu) tarafından üstlenilmek zorunda olduğu bir yöntem daha vardır. Bu yöntem yazar için ekonomik bir zorluk oluşturacaksa, AE dergileri bu türden bir yayınlama ücretini istemekten feragat ederler ve başka yayınlardan, reklamdan, ücretli ek hizmetlerden ya da başka yan kazançlardan gelen gelirleri kullanarak masraflı azaltabilirler. Bazı kurumlar ve konsorsiyumlar da yayınlanma ücretinde indirim yapılmasını kararlaştırabilir. Bazı AE yayıncıları, yıllık bazda üye olan bir kuruma bağlı olan araştırmacıları yayınlama ücretini almaktan feragat eder. Hakemli dergilerin masraflarını karşılamak söz konusu olduğunda epey yaratıcılık ve fikir zenginliği gerekiyor, biz de tüm olanakları tam olarak kullanmaktan henüz çok uzağız.

İngilizce yazılmış daha geniş bir girişi ve konuya ilişkin linkleri, Peter Suber’in “Open Access Overview“ adlı çalışmasında bulabilirsiniz: <http://www.earlham.edu/~peters/fos/overview.htm>